

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ**  
**І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**ЛАБЕНКО ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ**

УДК 336.02:502(477)

**ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ**  
**ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**  
**В УКРАЇНІ**

08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»

Реферат дисертації на здобуття наукового ступеня  
доктора економічних наук

Київ – 2024

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Роботу виконано в Національному університеті біоресурсів і природокористування України  
Міністерства освіти і науки України

**Офіційні опоненти:** доктор економічних наук, професор, академік НААН  
**ДРЕБОТ Оксана Іванівна,**  
Інститут агроєкології і природокористування  
Національної академії аграрних наук України,  
директор

доктор економічних наук, професор  
**ЛЮЛЬОВ Олексій Валентинович,**  
Сумський державний університет  
Міністерства освіти і науки України,  
директор Навчально-наукового інституту  
бізнесу, економіки та менеджменту

доктор економічних наук, професор  
**СТЕГНЕЙ Маріанна Іванівна,**  
Мукачівський державний університет  
Міністерства освіти і науки України,  
професор кафедри економіки та фінансів

Захист відбудеться «07» червня 2024 року о 10<sup>00</sup> годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.01 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради

Ольга ГОГУЛЯ

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Україна, як і багато інших країн, стикається з різноманітними екологічними проблемами, серед яких забруднення повітря і води, вирубка лісів, знищення біорізноманіття та зміна клімату. Ефективна фінансова політика природокористування може сприяти збалансованому використанню природних ресурсів, забезпеченню їх відновлення та зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище.

Формування і реалізація фінансової політики природокористування є критично важливими для забезпечення сталого економічного розвитку. Вони передбачають не тільки ефективне управління природними ресурсами, але й створення сприятливих умов для інвестицій у «зелені» технології та проєкти, які можуть сприяти економічному зростанню за одночасного зниження навантаження на довкілля.

Водночас формування і реалізація фінансової політики природокористування також мають вагомое соціальне значення, адже є спрямованими на забезпечення справедливого розподілу прибутків від використання природних ресурсів, захист прав місцевих громад і покращення умов життя населення.

Україна як учасник міжнародних угод і конвенцій із питань охорони навколишнього середовища зобов'язана розвивати та впроваджувати політику, спрямовану на зменшення негативного впливу на довкілля. Формування фінансової політики природокористування є важливим кроком на шляху до виконання цих зобов'язань.

Фінансування проєктів, створених для забезпечення адаптації до зміни клімату та мінімізації її наслідків, є ще одним важливим аспектом формування фінансової політики природокористування. Воно включає в себе інвестування в збільшення енергоефективності, розвиток відновлюваних джерел енергії та покращення стійкості інфраструктури й екосистем до кліматичних змін.

Отже, дослідження та розроблення фінансової політики у сфері природокористування є пріоритетним завданням сталого розвитку України, зокрема її економіки, екології та соціальної стабільності.

Питанням фінансової політики, її формуванню і реалізації займаються такі дослідники: В. Боронос, Л. Лазебнік, Т. Сіташ, В. Федосов, І. Юрій, І. Лютий, В. Романчукевич та інші.

Основні принципи та сутнісні особливості формування фінансової політики природокористування і сталого розвитку, її механізмів та інструментів розглядаються в працях українських науковців, як-от: М. Карлін, О. Дребот, М. Стегней, О. Люльов, І. Соловій, Т. Пімоненко, О. Веклич, Н. Швець, Ю. Негода, В. Голян, Н. Мединська, О. Сакаль, Ю. Дзядикевич, Р. Білоскурський, Л. Худолій, Ю. Марчук, О. Лемішко, О. Новицька та інші. Однак причинно-наслідкові зв'язки між різними складовими компонентами системи не є досконало розробленими.

З огляду на необхідність дотримання принципів сталого розвитку у сфері природокористування України важливою ланкою фінансової політики природокористування має стати фінансова політика, спрямована на стимулювання зменшення обсягів використання природних ресурсів за збереження та примноження рівня енергетичних потужностей.

Проблематикою фінансової політики природокористування, інвестиціями в енергоефективність, податковим регулюванням серед іноземних науковців своїми працями відзначаються J. Farley, A. Zakari, C. Wang, A. Hunjza, M. Linnenluecke, T. Smith, B. McKnight, Zhang Wei та інші.

Отже, проблема формування і реалізації фінансової політики природокористування в Україні є актуальною, викликає науковий інтерес вчених як в Україні, так і за кордоном, активно ними розробляється, однак через наявність багатьох недостатньою мірою досліджених питань потребує подальших досліджень і розробок для її комплексного вирішення.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертацію виконано відповідно до базових положень, висновків і рекомендацій, пов'язаних із реалізацією проєкту

Плану відновлення України та розроблених Національною радою з відновлення України від наслідків війни відповідно до Указу Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 в межах робочої групи «Функціонування фінансової системи, її реформування та розвитку». Також основою дослідження стала політика Зеленого курсу ЄС (Green Deal).

Наукові результати, теоретичні положення та висновки дисертації безпосередньо пов'язані з тематикою науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема темою «Ключові напрями аграрного та сільсько-господарського розвитку через розвиток співпраці: допоміжне дослідження стратегії співробітництва в галузі розвитку сільського господарства України». У межах теми автором проаналізовано екологічні наслідки ведення сільського господарства й розроблено рекомендації щодо мінімізації шкідливого впливу на навколишнє природне середовище через активізацію механізму екологічного оподаткування та платежів за природні ресурси.

**Мета та завдання дослідження.** Метою роботи є обґрунтування та розроблення теоретико-методологічних засад і надання практичних рекомендацій щодо формування і реалізації фінансової політики природокористування.

Цільова спрямованість дисертації зумовила постановку і розв'язання таких завдань:

- розглянути і систематизувати підходи до трактування сутності поняття «фінансова політика природокористування», з'ясувати його зміст;
- розробити парадигму фінансової політики природокористування та на її основі визначити пріоритети як науково-теоретичний базис парадигми фінансової політики природокористування для збалансування фінансових, економічних і соціальних аспектів природокористування;
- розкрити понятійний апарат фінансового потенціалу держави;
- виділити і систематизувати чинники стратегічного планування і фінансування політики природокористування на засадах сталого розвитку;
- визначити можливість адаптації фінансової політики природокористування до практики сталого розвитку з урахуванням особливостей природокористування;
- розкрити інституційні передумови формування фінансової політики природокористування;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети інвестиційного забезпечення природокористування на засадах сталого розвитку;
- визначити принципи фінансової політики природокористування та надати пропозиції щодо їх впровадження;
- проаналізувати фінансові інструменти регулювання природокористування;
- проаналізувати сучасний стан фінансового механізму регулювання природокористування в Україні та виявити тенденції його розвитку;
- запропонувати формалізацію обґрунтування фінансового механізму природокористування;
- здійснити прогнозування впливу інвестицій в охорону атмосферного повітря;
- обґрунтувати методичне забезпечення реалізації експерименту із застосування механізму платежів за екосистемні послуги;
- здійснити огляд інституційної структури фінансової політики природокористування в розвинених країнах.

*Об'єкт дослідження* – процес формування фінансової політики природокористування.

*Предмет дослідження* – теоретичні, організаційні, методологічні та практичні аспекти формування фінансової політики природокористування.

**Методи дослідження.** Для досягнення поставлених у дисертації завдань використано загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Теоретичні та практичні розробки ґрунтуються на загальнонаукових методах (аналізі, синтезі, індукції, дедукції, аналогії, порівнянні), які застосовувалися в процесі дослідження наукової проблематики щодо фінансової політики та її можливостей у регулюванні природокористування, а також на економіко-статистичних методах, групуванні, картографії, кореляційно-регресійному

аналізі, використаних для визначення вагомості впливу фінансових механізмів на обсяги викидів у навколишнє природне середовище.

Таксономічний метод було використано для розроблення класифікації інструментів фінансової політики природокористування на основі систематизації, аналізу й інтерпретації відповідних даних.

За допомогою методу порівняльної аналітики здійснено порівняння економічних показників, а саме видатків на охорону навколишнього природного середовища різних країн для вивчення тенденцій та ефективності фінансової політики природокористування.

Метод експертних оцінок було застосовано під час визначення можливості розроблення та впровадження механізму платежів за поєзакисні лісосмуги як екосистемну послугу.

Інституціональний аналіз проведено для дослідження ролі інститутів (правових, соціальних, політичних) у формуванні фінансових процесів і результатів регулювання природокористування.

Інформаційну базу дослідження становлять матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України, Державного агентства водних ресурсів України, Державного агентства лісових ресурсів України, Статистичного офісу Європейського Союзу (Євростат).

**Наукова новизна одержаних результатів.** Основні положення дисертації, які становлять наукову новизну одержаних результатів дослідження і є особистим здобутком автора й виносяться на захист, полягають у такому:

*вперше:*

– визначено поняття «фінансова політика природокористування», що розглядається як сукупність комплексу заходів, спрямованих на регулювання фінансового сектору, принципів і функцій формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів на міжнародному, державному і місцевому рівнях, з урахуванням специфічних (притаманних процесу природокористування) підходів задля досягнення стійкості, екологічної стабільності, соціальної справедливості й адаптації до екологічних і природних викликів;

– на основі емпіричного аналізу сформульовано й обґрунтовано методичні рекомендації щодо впровадження принципів фінансової політики в систему природокористування, які передбачають забезпечення інноваційного підходу до управління природними ресурсами, що враховує такі аспекти: специфіку національної економіки, екологічне законодавство, стійкість і адаптивність, практичну інтеграцію, міжсекторальний підхід;

– розроблено механізм прогнозування впливу інвестицій на процеси природокористування та доведено ефективність саме здійснення інвестицій у природокористування, що сприятиме зменшенню екстерналій за результатами такого процесу;

*удосконалено:*

– концептуальні засади парадигми фінансової політики природокористування, які розкриваються через сукупність інструментів, що дають змогу сформувати підґрунтя пріоритетних напрямів її реалізації, а саме: система оподаткування, система фінансування, участь громадськості, стимулювання інновацій і регулювання ринку. Розроблено наукові підходи до визначення фінансових пріоритетів парадигми сталого розвитку, які, на відміну від нині відомих, розглядаються як науково-теоретичний базис формування та реалізації фінансової політики природокористування;

– систематизацію чинників сприяння стратегічному плануванню та фінансуванню природокористування через виокремлення сутнісно-типологічних груп, що даватиме змогу реалізувати цілісний механізм фінансової політики на засадах сталого розвитку;

– підходи до класифікації фінансових інструментів регулювання природокористування за допомогою формування матриці узгодження фінансових інструментів і видів природокористування з урахуванням особливостей національного законодавства, економіки

та екологічних пріоритетів країни, що зумовить їхнє цільове спрямування в реалізації стратегії сталого розвитку;

– картографічний метод, який дав змогу виявити особливості фінансового механізму природокористування, що відрізняється від інших підходів можливістю візуалізувати відслідковування бюджетних витатків на охорону навколишнього середовища, екологічних податків і ресурсних платежів;

*набули подальшого розвитку:*

– обґрунтування інституційних передумов еволюції фінансової політики природокористування за допомогою систематизації ключових викликів для людства у сфері природокористування, що сприятиме удосконаленню її методологічного і методичного інструментарію;

– уточнення змісту поняття фінансового потенціалу держави, що, на відміну від інших, дає змогу трактувати його як комплексне поняття, яке відображає наявні та можливі до мобілізації фінансові ресурси, й охоплює формування, розподіл, перерозподіл, використання, накопичення та збільшення фінансових активів держави в контексті забезпечення сталого розвитку, для забезпечення екологічної стійкості та благополуччя суспільства;

– підходи до формування і реалізації фінансової політики природокористування, що враховують особливості природокористування на національному й місцевому рівнях і сприятимуть оптимальному використанню фінансових інструментів для регулювання природокористування;

– науково-теоретичне обґрунтування стратегічних пріоритетів формування інвестиційного забезпечення природокористування на засадах сталого розвитку в розрізі ефективної системи оподаткування, механізмів фінансування, стандартів і нормативів, інновацій і прозорості, що сприятиме збалансованому використанню природних ресурсів і забезпеченню їх належної якості для виконання плану післявоєнної відбудови;

– формалізація обґрунтування інвестиційної стратегії держави щодо фінансування витатків на охорону навколишнього природного середовища з використанням економіко-математичного моделювання залежності викидів забруднюючих речовин від обсягу витатків державного бюджету на охорону навколишнього природного середовища, інвестицій за цим напрямом і надходжень від екологічного податку, що сприятиме удосконаленню методичного інструментарію механізму інвестиційного забезпечення;

– методичні підходи до формування інфраструктури щодо проведення експерименту застосування механізму платежів за екосистемні послуги (схематично) на території типової громади (села), що дають змогу масштабувати такий платіж для збалансування потреб громади та бізнесу за критерієм самоорганізації;

– систематизація інституційної структури природоохоронної інфраструктури у ЄС, США та Україні в галузі використання ними фінансових інструментів, що сприятиме адаптації найкращих практик розвинених країн в управлінні фінансовою політикою природокористування за ознаками відповідальності та використання фінансового механізму.

**Практичне значення одержаних результатів.** Одержані результати дослідження мають теоретичне і практичне значення для формування фінансової політики природокористування, зокрема, в контексті оновлення фінансових механізмів природокористування.

Рекомендовано методичну інфраструктуру проведення експерименту застосування механізму платежів за екосистемні послуги на території типового старостату, що дасть змогу масштабувати такий платіж для збалансування потреб громади та бізнесу. Результати впроваджено у діяльність Старостату села Гопчиця Вінницької області (акт про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження від 05.02.2024 р.).

Проаналізовано екологічні наслідки ведення аграрного бізнесу та розроблено рекомендації щодо мінімізації шкідливого впливу на навколишнє природне середовище через активізацію механізму екологічного оподаткування та рентних платежів за використання природних ресурсів. Результати дослідження знайшли своє відображення під час виконання

науково-дослідної роботи «Ключові напрями розвитку сільського господарства та сільських територій через співробітництво в цілях розвитку: допоміжне дослідження стратегії співробітництва в галузі розвитку сільського господарства України (акт про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження від 01.02.2024 р.).

Результати дослідження щодо обґрунтування фінансових механізмів природокористування, рекомендації з розбудови інституційного забезпечення фінансової політики природокористування та платежів за екосистемні послуги використовуються в навчальному процесі під час викладання дисципліни «Фінанси природокористування» студентам освітнього ступеня «Магістр» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» в Національному університеті біоресурсів і природокористування України (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 10.08.2023 р.).

Результати дослідження з визначення чинників впливу на стан забруднення навколишнього природного середовища та прогнозування залежності викидів забруднюючих речовин від обсягу видатків на охорону навколишнього природного середовища, а також з визначення чинників впливу на обсяги викидів шкідливих речовин в атмосферу та моделювання видатків бюджету на цілі, що сприятимуть зменшенню забруднення, впроваджено в практику діяльності Департаментом видатків виробничої сфери Міністерства фінансів України (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 02.02.2024 р.).

**Особистий внесок здобувача** полягає в розробленні системного підходу до визначення фінансової політики в контексті природокористування. Дослідження охоплюють аналіз різних трактувань фінансової політики з боку науковців, а також вивчення інтеграції екологічних та економічних цілей у фінансових інструментах і механізмах. Здійснено критичний огляд різних визначень фінансової політики, визначено основні функції та стратегії, які вона має включати для ефективного природокористування.

На мікрорівні проаналізовано вплив фінансової політики на поведінку деяких підприємств і домогосподарств та їхнє значення для природокористування. Внесок полягає в розробленні пропозицій щодо державної регулятивної політики та монетарних заходів, які можуть стимулювати сталий розвиток і водночас забезпечувати економічну, соціальну й екологічну стабільність. Особлива увага була приділена визначенню мети фінансової політики природокористування, оскільки її відсутність може призвести до неефективного використання ресурсів і втрати можливостей для розвитку.

Виявлено, що суб'єктне спрямування фінансової політики має значний вплив на її формування та виконання на різних рівнях – від місцевого до глобального, і це визначає розподіл ресурсів і пріоритетів у природокористуванні.

Отже, дослідження сприяє розвитку наукового розуміння впливу фінансової політики на природокористування і пропонує практичні рекомендації для її вдосконалення.

Автором особисто було розкрито ключові особливості предмета та об'єкта дослідження, проведено аналіз головних напрямів у сфері фінансової політики та фінансово-інвестиційної підтримки використання природних ресурсів і захисту навколишнього середовища. Було розроблено інноваційні методологічні підходи для структурування фінансового механізму використання природних ресурсів. У дисертації представлено науково-теоретичні постулати, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, які є особистим науковим внеском автора в теорію та методологію фінансів природокористування. Необхідно зазначити, що деякі з результатів були досягнуті спільно з іншими дослідниками, що підтверджено співавторством у наукових публікаціях і цитуваннями в тексті дисертації.

**Апробація результатів дисертації.** Основні наукові положення та результати дисертації апробовано на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації» (м. Чортків, 26–27 квітня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку фінансового забезпечення агропродовольчого

виробництва в Україні» (м. Київ, 13–14 жовтня 2014 р.); Міжнародній конференції «Економічні та правові механізми підтримки та захисту сімейних фермерських господарств у Польщі та інших країнах Європейського Союзу» (м. Варшава, Республіка Польща, 23–24 жовтня 2014 р.); Міжнародній конференції «Сучасна сільська та аграрна економіка. Конференція пам'яті Владислава Грабського» (м. Варшава, Республіка Польща, 4 грудня 2014 р.); Міжнародних наукових днів 2016 «Агропродовольчий ланцюг створення вартості: виклики для управління природними ресурсами та суспільства» (м. Нітра, Словацька Республіка, 19–20 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Аграрна політика України в умовах глобальних продовольчих та фінансово-економічних викликів» (м. Київ, 20–21 жовтня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 13–14 вересня 2018 р.); VI Міжнародній науковій конференції «Відновлювані джерела енергії – техніка, технологія, інновації» (м. Криниця, Республіка Польща, 12–14 червня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу» (м. Київ, 25 травня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: порядок денний для України» (м. Київ, 15 грудня 2023 р.).

**Публікації.** Основні результати дисертації опубліковано в 30 наукових працях, з яких 20 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 6 статей у періодичних наукових виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України та/або у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus та/або Web of Science Core Collection, 4 тези наукових доповідей.

**Структура та обсяг дисертації.** Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 415 сторінок, що містить 32 таблиці та 51 рисунок, 8 формул і додатки. Список використаних джерел складається з 427 найменувань.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, відображено результати щодо апробації та особистий внесок здобувача.

У першому розділі «**Теоретичні засади формування й функціонування фінансової політики природокористування**» обґрунтовано поняття «фінансова політика природокористування», механізми реалізації фінансової політики природокористування та запропоновано ґносеологію розвитку природокористування в контексті фінансової політики.

Інструментарій фінансової політики охоплює податкову політику, управління державним боргом, бюджетними видатками, а також регулювання фінансових ринків та інститутів. Фінансова політика не є статичною, вона адаптується до економічного контексту, політичних цілей і суспільних потреб. Вона може змінюватися у відповідь на економічні кризи, технологічний розвиток та інші зовнішні фактори.

Фінансова політика є комплексною та багатогранною сферою, яка включає широкий спектр дій і рішень, спрямованих на досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей. Вона відображає пріоритети держави, бізнесу або суспільства та відіграє вирішальну роль у формуванні економічного середовища.

Встановлено, що важливою характеристикою «фінансової політики» в контексті фінансів природокористування є її орієнтація не тільки на вирішення загроз, але й на використання можливостей для створення багатства та зростання, які впливають зі змін навколишнього природного середовища.

Розглянуто специфічні ризики та можливості, які виникають у сфері природокористування, і як фінансова політика може впливати на них. Визначено, як інтегровано



екологічні й економічні цілі в механізм фінансової політики та як фінансова політика може сприяти природокористуванню, орієнтованому на досягнення цілей сталого розвитку.

Фінансова політика природокористування розглядається як сукупність комплексу заходів, спрямованих на регулювання фінансового сектору, принципів і функцій формування, розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів на міжнародному, національному та місцевому рівнях, з урахуванням специфічних (притаманних процесу природокористування) підходів задля досягнення стійкості, екологічної стабільності, соціальної справедливості й адаптації до екологічних і природних викликів.

Фінансова політика природокористування ґрунтується на парадигмі, згідно з якою для досягнення цілей сталого розвитку і цілей Паризької угоди розкрито повний потенціал усіх фінансових потоків – приватних і державних, внутрішніх і міжнародних. Це дало змогу виявити реальні фінансові можливості й резерви, які необхідно залучити для реалізації окремих проєктів, певного ланцюга операцій і загальної стратегії.

За результатами дослідження обґрунтовано парадигму фінансової політики природокористування, що визначається не лише економічними аспектами, а й екологічними, соціальними та культурними чинниками. Вона базується на усвідомленні того, що природні ресурси є обмеженими й цінними і їх використання має бути здійснене з урахуванням їхньої збереженості для майбутніх поколінь.

Парадигма фінансової політики природокористування має бути спрямована на досягнення балансу між економічними й екологічними інтересами, забезпечуючи стале використання природних ресурсів для сьогодення і майбутніх поколінь (рис. 1).



Рис. 1. Парадигма фінансової політики природокористування\*

Примітка. \*Розроблено автором

Природокористування на умовах сталого розвитку вимагає вдосконалення податкової системи, спрямованої на стимулювання використання екологічно чистих технологій і практик. Впровадження зелених податків допоможе зменшити негативний вплив на довкілля, водночас, пільги та субсидії для екоінновацій стимулюватимуть розвиток підприємств на засадах сталого розвитку.

Інвестиції в дослідження та розроблення новітніх екологічних технологій можуть вирішити проблеми деградації ресурсів і забруднення. Підтримка інновацій сприятиме виникненню нових рішень для ефективного та відповідального використання природних активів.

Важливо встановити відкриті процеси прийняття рішень за участі громадськості, щоб забезпечити широке розуміння та підтримку екологічних ініціатив. Відкритість і контроль за використанням ресурсів зміцнюють довіру та забезпечують ефективну реалізацію фінансової політики в інтересах усіх сторін.

Результатами дослідження доведено та сформульовано природоохоронні пріоритети фінансової політики природокористування (рис. 2).



Рис. 2. Пріоритети фінансової політики природокористування\*

Примітка. \*Розроблено автором

До таких пріоритетів, зокрема, належить: створення ефективної системи оподаткування; розроблення механізмів фінансування, що сприяють збереженню природних екосистем і відновленню довкілля; встановлення стандартів та нормативів, регулювання використання природних ресурсів; сприяння розвитку інноваційних технологій, спрямованих на збереження природних ресурсів; забезпечення прозорості й участі громадськості в прийнятті рішень з питань природокористування та фінансової політики.

Зазначені пріоритети формують основу для балансування фінансових, екологічних і соціальних аспектів природокористування, сприяючи сталому розвитку та збереженню природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Окреслюючи пріоритети фінансової політики природокористування, необхідно виділити проблеми, які безпосередньо впливають на фінансовий потенціал держави. Слід відзначити, що фінансовий потенціал – це не тільки фінансові ресурси, використані в певний період часу, а й ті, які залишаються невикористаними, але можуть бути мобілізовані в будь-який момент часу.

Уточнене визначення фінансового потенціалу держави з урахуванням необхідності підтримувати стале природокористування є таким: фінансовий потенціал держави є комплексною категорією, що відображає наявні та можливі для мобілізації фінансові ресурси і включає в себе формування, розподіл, перерозподіл, використання, накопичення та збільшення фінансових активів держави в контексті забезпечення сталого природокористування, для забезпечення екологічної стійкості і благополуччя суспільства. Згідно

з цим визначенням фінансовий потенціал держави має бути розглянутий у контексті забезпечення природокористування на основі сталого розвитку.

Успішне формування та розподіл фінансових ресурсів держави мають охоплювати спеціальні заходи й інвестиції, спрямовані на збереження і відновлення природних ресурсів, підтримку екологічно чистих технологій, а також розвиток екологічних проєктів та ініціатив. Враховуючи необхідність збалансованого розвитку економіки й екології, фінансовий потенціал держави має бути мобілізований для забезпечення сталого використання та охорони природних ресурсів для забезпечення екологічної стійкості та благополуччя суспільства. Запропоновано складові фінансового потенціалу державної фінансової політики природокористування (рис. 3), спрямованого на природокористування, що засноване на досягненні цілей сталого розвитку, а також містить ключові елементи й інструменти, які допомагають досягти цієї мети.

Економічний зміст і складові фінансового потенціалу держави в контексті реалізації фінансової політики природокористування охоплюють широкий спектр аспектів, що стосуються залучення, використання та розподілу фінансових ресурсів для ефективного управління природними ресурсами і забезпечення сталого розвитку.

Фінансовий потенціал держави в контексті природокористування означає здатність держави мобілізувати, алокувати й ефективно використовувати фінансові ресурси для досягнення цілей екологічної політики та сталого природокористування. Це охоплює фінансування заходів з охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, впровадження екологічних інновацій і технологій, а також мінімізацію негативного впливу на довкілля.

Ідентифіковано чинники, які сприяють стратегічному плануванню та фінансуванню природокористування в умовах сталого розвитку (рис. 4).

Чинники, які сприяють стратегічному плануванню та фінансуванню природокористування в умовах сталого розвитку, систематизовано в кілька ключових категорій, включно з політичними, економічними, соціальними, технологічними, екологічними та юридичними аспектами.

Як державні інституції, так і суб'єкти господарювання мають вплив на формування політики щодо охорони навколишнього середовища, використання ресурсів тощо. Фінансова політика природокористування як невід'ємний елемент загальної фінансової політики в означеній сфері має враховувати її галузеву специфіку.

На фінансову політику має вплив природокористування й екологічна сфера, які залежать від регіону, екологічних проблем, законодавства, культурних особливостей. Такі особливості природокористування можна структурувати за окремими напрямками, наведеними на рис. 5.

Сучасний фінансовий механізм природокористування має бути спрямованим на реалізацію підходів до забезпечення природокористування на засадах сталого розвитку і досягнення цілей сталого розвитку для збереження ресурсів для майбутніх поколінь.

Динамічні зміни цивілізації призвели до надмірного навантаження на екосистему, що спричинило появу екологічних проблем: забруднення повітря, води і ґрунту, глобального потепління, деградації та знищення природних ресурсів, втрати біорізноманіття тощо.

Інституційні передумови формування фінансової політики природокористування було досліджено з урахуванням окремих міжнародних декларацій. Тісний зв'язок між навколишнім природним середовищем і життєдіяльністю людства визначає такі заходи міжнародного рівня, які суттєво вплинули на стимулювання реалізації фінансової політики природокористування у світі (рис. 6).

Встановлено, що кожна з наведених подій не тільки вплинула на формування політики сталого природокористування на глобальному рівні, але й сприяла розробленню та впровадженню фінансових інструментів для підтримки цих ініціатив. Впровадження зазначених фінансових ініціатив змушує уряди та суспільства працювати разом, намагаючись виправити помилки та скоригувати курс дій з досягнення цілей сталого розвитку.



Рис. 3. Складові фінансового потенціалу державної фінансової політики природокористування\*  
Примітка. \*Розроблено автором



Рис. 4. Чинники, які сприяють стратегічному плануванню та фінансуванню природокористування в умовах сталого розвитку\*  
Примітка. \*Розроблено автором

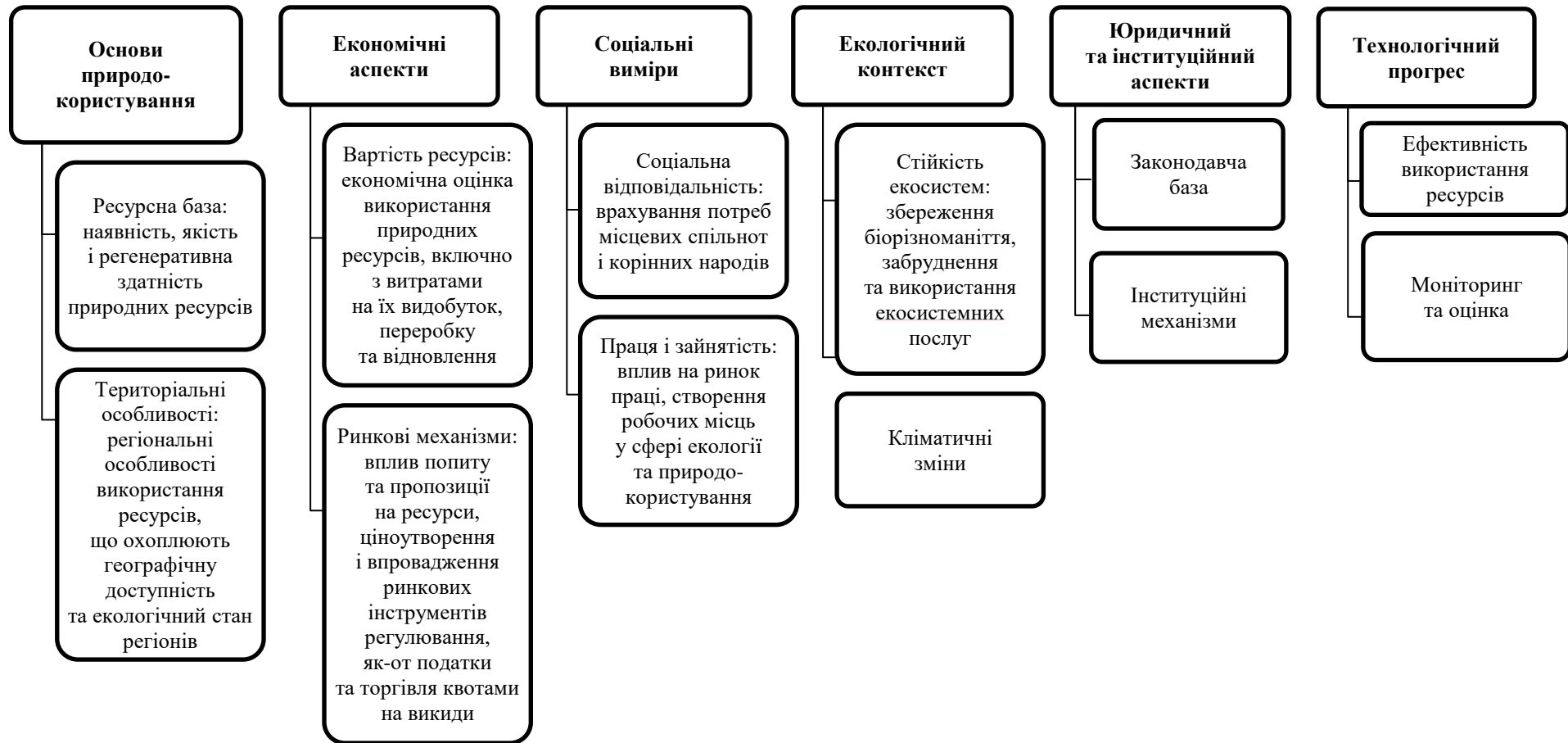


Рис. 5. Особливості природокористування, які мають вплив на фінансову політику природокористування\*  
Примітка. \*Розроблено автором



Рис. 6. Міжнародні заходи, які окреслили фінансові аспекти природокористування\*  
Примітка. \*Побудовано автором на основі міжнародних декларацій

У другому розділі «Детермінанти методології фінансової політики природокористування» запропоновано методологічне обґрунтування фінансової політики природокористування, здійснено теоретико-методологічне обґрунтування інструментів і принципів фінансової політики природокористування.

Реформування української системи фінансування у сфері охорони довкілля є складним процесом. Утім, не можна ігнорувати екологічні стандарти, адже в такому разі держава ризикує виснажити свої природні та людські ресурси.

Неефективне екологічне регулювання може погіршити стан навколишнього середовища, що позначається на здоров'ї населення та знижує його працездатність. Також нераціональне використання природних ресурсів призводить до їх виснаження, що є особливо ризикованим з огляду на ресурсо- та енергоємність української економіки. З цих причин вдосконалення фінансово-економічних важелів політики природокористування є актуальною вимогою та необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку країни (рис. 7).

Важливо також брати до уваги залучення фінансових ресурсів приватного сектору, коли йдеться про природокористування та біорізноманіття.

Порівняння різних фінансових механізмів, наприклад, дозволяє виявити, що пряме державне фінансування є ефективним для швидкого реагування на екологічні кризи, але ринкові інструменти та стимулюючі заходи можуть бути більш дієвими для довгострокового стимулювання сталого розвитку. Зовнішнє фінансування може забезпечити необхідні інвестиції для великих проєктів, але вимагає чіткого моніторингу та звітності для забезпечення ефективного використання коштів.

Інвестиційний механізм сьогодні істотно впливає на відновлення та зростання виробничого капіталу, покращення виробничих показників і конкурентоспроможності продукції, а також на вирішення широкого кола соціально-економічних викликів у сфері природокористування на засадах сталого розвитку. У розвинених країнах світу основними напрямками інвестування є: розроблення новітньої сільськогосподарської техніки,

впровадження інноваційних, ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій виробництва, а також модернізація виробничих потужностей, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції на ринку.

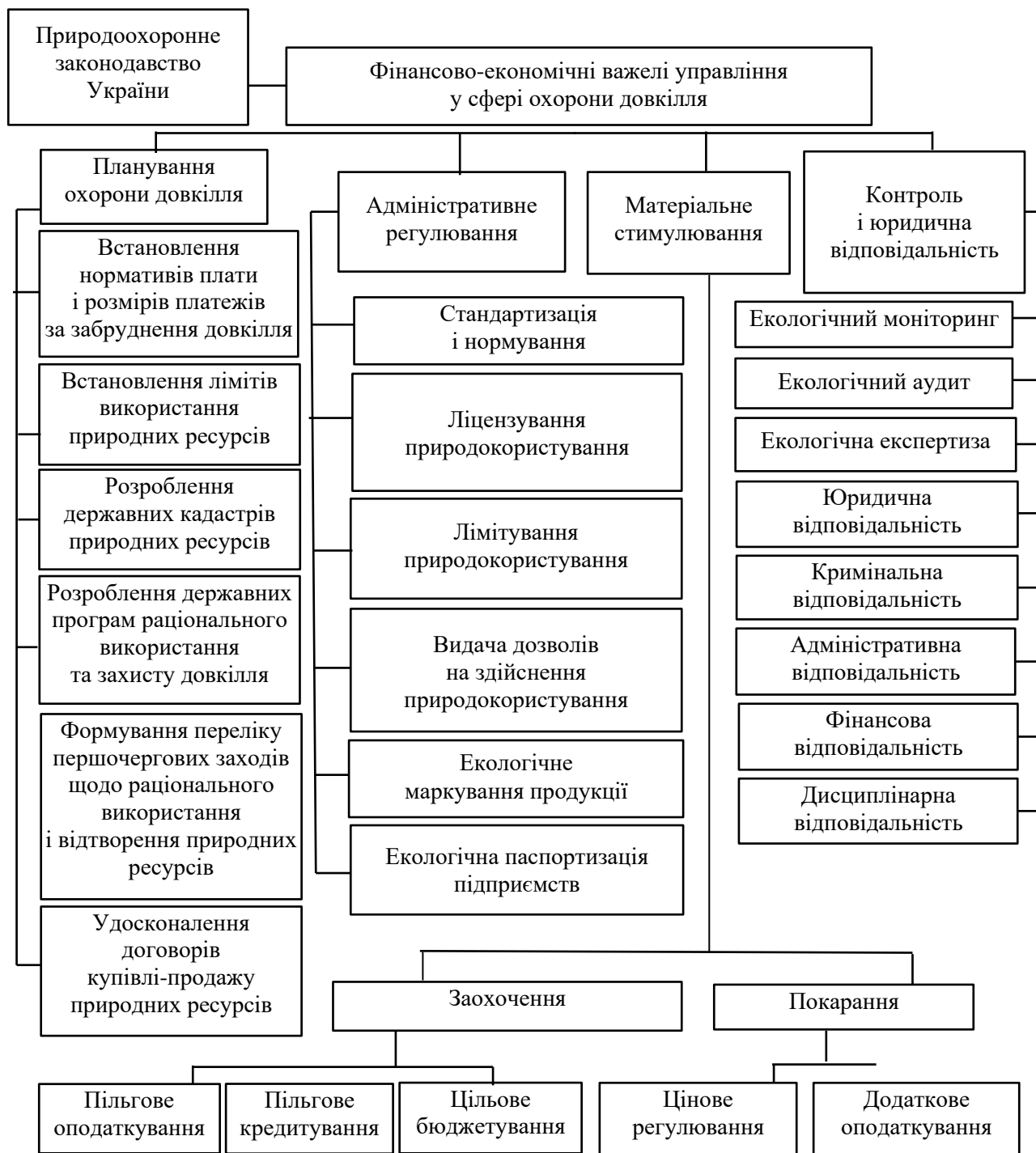


Рис. 7. Фінансово-економічні важелі управління у сфері природокористування\*  
Примітка. \*Сформовано автором

Визначено стратегічні пріоритети інвестиційного забезпечення природокористування на засадах сталого розвитку (рис. 8).

Запропоновані стратегічні пріоритети розвитку інвестиційного забезпечення сталого використання природних ресурсів охоплюють різноманітні аспекти та підходи, спрямовані на підтримку і стимулювання екологічно відповідальної діяльності. Удосконалення нормативно-правової бази охоплює розроблення й адаптацію нормативно-правових актів,



які фокусуються на сталому природокористуванні, що забезпечує регулювання та підтримку екологічної відповідальності. Важливим є також залучення інвестицій у проекти, спрямовані на зниження екологічного навантаження, підвищення енергоефективності та розвиток відновлюваних джерел енергії, а також на збереження біорізноманіття.



Рис. 8. Стратегічні пріоритети розвитку інвестиційного забезпечення природокористування на засадах сталого розвитку\*

Примітка. \*Розроблено автором

Партнерство між державним і приватним секторами відіграє ключову роль у реалізації сталих проектів, даючи змогу поєднати ресурси, досвід та інноваційні рішення для досягнення спільних цілей. Впровадження фінансових інструментів, як-от зелені облигації та екологічні фонди, спрямованих на підтримку сталого розвитку й екологічних проектів, є також значущим. Підтримка досліджень і розроблення у сфері чистих технологій, стимулювання інновацій, а також обмін знаннями і практиками сприяють більш ефективному використанню природних ресурсів.

Окрім цього, ініціативи, спрямовані на зменшення витрат природних ресурсів, редукцію відходів і підвищення загальної ефективності виробничих процесів, мають велике значення. Розвиток людського капіталу через освіту, підвищення обізнаності серед громадськості та зацікавлених сторін про важливість природокористування на засадах сталого розвитку є фундаментальним. Ці стратегічні напрями визначають комплексний підхід до інвестиційного забезпечення природокористування на засадах сталого розвитку, акцентуючи на необхідності балансу між розвитком, екологічною безпекою та соціальною відповідальністю.

Формування та реалізація фінансової політики у сфері природокористування має базуватися на принципах, що ведуть до сталого розвитку, забезпечення екологічної рівноваги й оптимального використання природних ресурсів. Такі принципи систематизовано,

а також обґрунтовано їх дотримання у процесі формування політики, спрямованої на довготривале збереження довкілля та раціональне управління природними активами, що є критично важливим для підтримки життєдіяльності поточних і майбутніх поколінь (рис. 9).

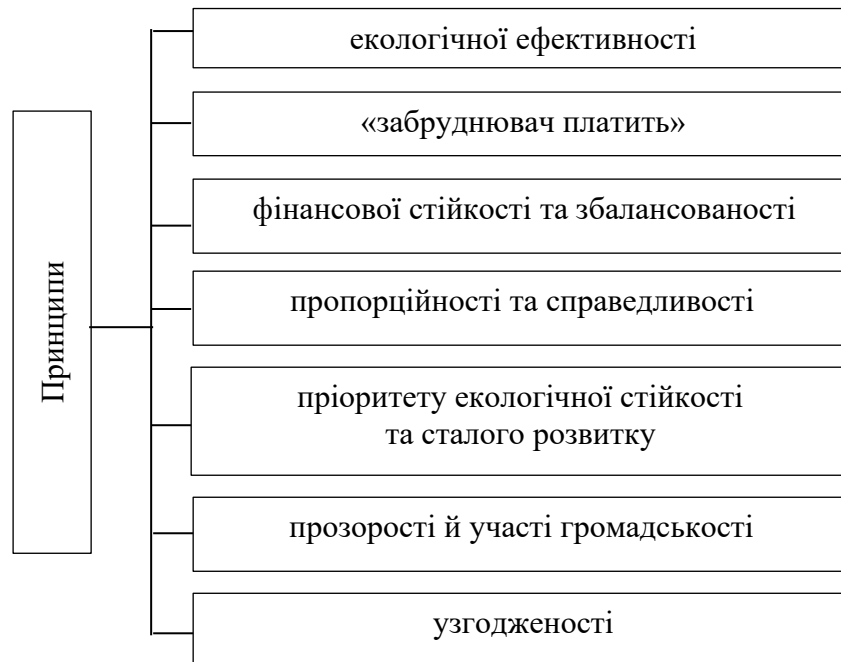


Рис. 9. Принципи фінансової політики природокористування\*

Примітка. \*Розроблено автором

Принцип екологічної ефективності сприяє стимулюванню екологічно ефективного використання природних ресурсів і прискореному переходу до зеленої економіки та може здійснюватися через систему оподаткування діяльності, що призводить до забруднення.

За принципом «забруднювач платить» вартість виробництва або споживання ресурсів має відображати повну вартість використаної вартості, пошкодження чи екологічного забруднення в товарі (послужі), який створений і реалізується. Цей принцип можна реалізувати за допомогою механізму оподаткування, платежів за використання ресурсів або системи торгівлі екологічними квотами.

Фінансові механізми природокористування повинні бути пропорційними розміру і впливу використання природних ресурсів. Тобто платежі мають бути справедливими та відповідати екологічній вартості ресурсів і їх збереженню для майбутніх поколінь.

Принцип фінансової стійкості покликаний забезпечувати належний рівень фінансування заходів з охорони навколишнього середовища та природних ресурсів. Також фінансова політика природокористування має сприяти збереженню екологічної рівноваги: доходи, отримані від природокористування, мають використовуватися для захисту та відновлення природних ресурсів і компенсації екологічних збитків.

Принцип прозорості й участі громадськості базується на прозорих механізмах, які дозволяють громадськості володіти інформацією про витрати та доходи, пов'язані з природокористуванням. Крім того, необхідно забезпечити можливість участі активної громадськості в процесі прийняття рішень щодо фінансування заходів зі збереження природних ресурсів.

Фінансова політика природокористування має бути узгоджена з іншими секторами, зокрема екологічним, енергетичним, сільськогосподарським тощо.

Забезпечити природокористування на засадах сталого розвитку в Україні можливо через дотримання розробленої концепції комплексної фінансової політики природокористування (рис. 10), яка на відміну від поточної ситуації та на вимогу сучасних реалій

включатиме й узгоджуватиме між собою всі механізми для відновлення еколого-економічної стабільності держави та досягнення цілей сталого розвитку.



Рис. 10. Концепція комплексної фінансової політики природокористування\*  
Примітка. \*Розроблено автором

Представлена концепція оптимально поєднує різні важелі (інструменти) впливу, завдяки їхній ефективній взаємодії. Вважаємо за доцільне, що механізми забезпечення раціонального природокористування мають існувати не кожен окремо, а бути складовими компонентами єдиного цілісного механізму. Крім того, потрібно додатково передбачити соціальну компоненту, яка захищатиме суспільство, дбатиме про дотримання його інтересів й одночасно забезпечуватиме дотримання ним вимог, правил і процедур екологічного спрямування.

Необхідно зазначити, що вибір засобів для екологічного управління та сталого розвитку залежить від загальних умов і обставин, сфери застосування та системи цілей, які враховують переваги й обмеження кожного інструменту регулювання. Матриця фінансових інструментів природокористування сприяє організації та візуалізації різноманітних інструментів, їхніх цілей та сфери застосування. Для того, щоб адаптувати матрицю фінансових інструментів природокористування до умов України, необхідно врахувати національне законодавство, особливості економіки й екологічні пріоритети країни (табл. 1).

Матриця фінансових інструментів природокористування\*

Категорія	Інструмент	Ціль використання	Приклад застосування в Україні
<b>Фіскальні інструменти</b>	Екологічні податки, збори за використання ресурсів	Стимулювання ефективного використання ресурсів	Екологічний податок, збір за спеціальне використання води
<b>Ринкові інструменти</b>	Квоти на викиди CO <sub>2</sub> , зелені тарифи	Залучення інвестицій у відновлювані джерела енергії, скорочення викидів	Торгівля квотами на викиди парникових газів, стимулювання виробництва енергії з відновлювані джерела енергії
<b>Державне фінансування</b>	Екологічні програми, фонди, гранти	Фінансування екологічних проєктів	Державний фонд охорони довкілля, програми енергоефективності
<b>Міжнародне фінансування</b>	Європейські гранти, міжнародні кредити	Інтеграція з європейськими екологічними стандартами	Гранти ЄС на впровадження екологічних інновацій, кредити від Європейського банку реконструкції та розвитку
<b>Приватне фінансування</b>	Корпоративне інвестування, імпаکت-інвестування	Розвиток сталого бізнесу	Приватні інвестиції в екологічно чисті технології, зелені стартапи
<b>Публічно-приватні партнерства (ППП)</b>	Спільні проєкти держави та бізнесу	Співпраця для досягнення екологічних цілей	Проєкти з управління твердими побутовими відходами, спільні водоочисні проєкти

Примітка. \*Розроблено автором

Запропонована матриця відображає ключові фінансові інструменти й можливості їх застосування в Україні. Вона може слугувати основою для більш детального аналізу та планування у сфері фінансової політики природокористування. Матриця може бути адаптована та розширена залежно від окремих потреб і контексту природокористування в конкретній країні чи регіоні.

У третьому розділі «**Формування і реалізація фінансової політики природокористування**» проаналізовано використання системи податкових важелів для забезпечення реалізації фінансової політики природокористування, оцінено стан і проблеми реалізації бюджетного регулювання природокористування, вивчено можливості адаптації найкращих практик інвестицій у природокористування.

На основі офіційних статистичних даних виявлено загальні тренди в динаміці податкових надходжень, зокрема зміни в надходженнях екологічних податків і рентних платежів впродовж 2012–2022 рр. (рис. 11). Проаналізовано вплив зміни в екологічному податку та рентних платежах на фінансування екологічних ініціатив і сталого розвитку в країні. Комплексний підхід дозволяє не тільки зрозуміти історичну динаміку податкових надходжень та їхній вплив на економіку й екологію, а й визначити стратегічні напрями розвитку цієї сфери у майбутньому.

Найвищий приріст податкових зборів спостерігається у 2022 р., коли загальні доходи відчутно збільшилися. Тривала тенденція до зростання податкових надходжень протягом багатьох років вказує на економічну стабілізацію. Особливо виділяється з-поміж інших за збільшенням податкових надходжень 2022 р., їх зменшення відбулося під впливом повномасштабного вторгнення росії.



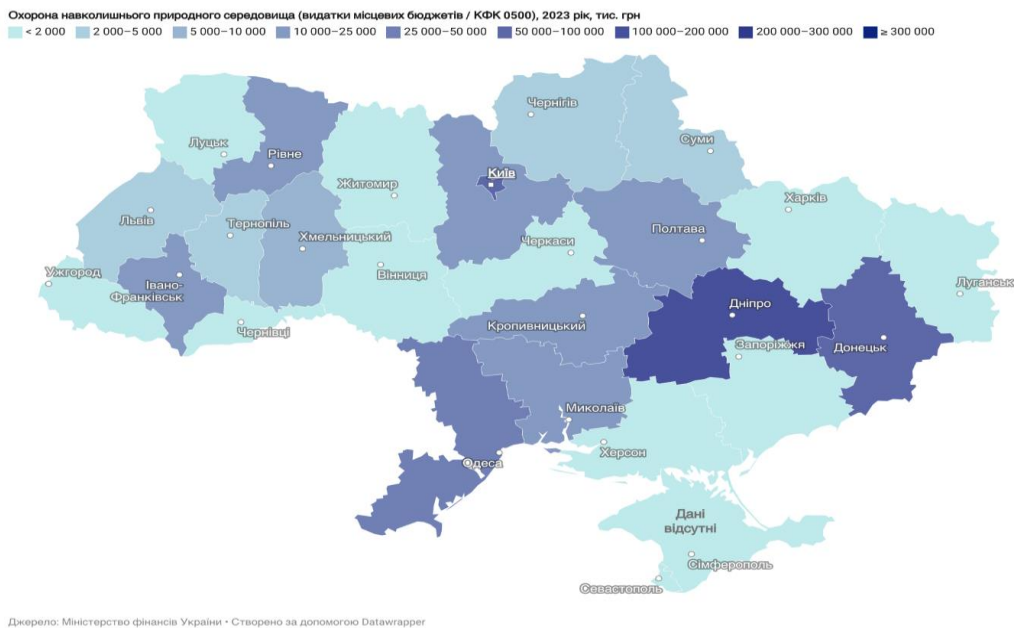


Рис. 13. Охорона навколишнього природного середовища (видатки місцевих бюджетів) у 2023 році, тис. грн\*

Примітка. \*Побудовано автором за даними офіційного сайту Міністерства фінансів України

Проаналізувавши наведені дані, можемо зробити висновки, що більшість областей України потерпають через низьку кількість видатків на охорону навколишнього природного середовища. Показник понад 10 млн грн спостерігається загалом у трьох областях: Київській, Полтавській, Донецькій і в м. Київ. Тому, безперечно, потрібно збільшувати видатки та намагатися розподіляти їх більш рівномірно, адже місцеві органи самоврядування мають піклуватися про власні території та створювати комфортні умови для проживання мешканців громад і розвитку останніх.

У четвертому розділі «**Прагматизм формування і реалізації фінансової політики природокористування**» здійснено моделювання та прогнозування фінансового механізму природокористування і запропоновано способи реалізації функціонального підходу до фінансового забезпечення регулювання природокористування.

Видатки на охорону навколишнього природного середовища місцевих бюджетів упродовж 2015–2021 рр. у відсотках до ВВП становили 0,1 %, а у 2022 р. цей показник дещо зменшився. Величина видатків з державного бюджету на охорону навколишнього середовища у % до ВВП в середньому становила 0,2 %, за винятком 2018 та 2022 рр., коли такий показник дорівнював 0,1 %.

Видатки на охорону навколишнього середовища за функціональною класифікацією видатків наведено в табл. 2 (з урахуванням показників зведеного бюджету разом за загальним і спеціальним фондами). З використанням методу кореляційно-регресійного аналізу здійснено прогноз суми видатків на охорону навколишнього природного середовища за функціональною ознакою.

Упродовж 2015–2022 рр. найбільша частка видатків на охорону навколишнього середовища спрямовувалася на запобігання та ліквідацію забруднення навколишнього природного середовища. Упродовж 2015–2018 рр. частка видатків державного бюджету скоротилася з 82,2 до 69,8 %, а впродовж 2018–2022 рр. зросла з 69,8 до 81,6 %, або на 11,8 %; далі спостерігається скорочення видатків на 14,9 % (з 81,6 до 66,7 %). За показниками місцевого бюджету за 2018–2022 рр. описані видатки скоротилися на 14,9 %. Протягом 2018–2021 рр. у зведеному бюджеті видатки на запобігання забрудненню навколишнього природного середовища та ліквідації його наслідків зросли на 9,5 %, а у 2022, порівнюючи з 2021 р., зменшилися на 14,0 %. Прогнозований розрахунок показника 2023 р. відображає

зростання на 2,9 %. Основна частина видатків здійснюється за рахунок державного бюджету. Упродовж 2018–2021 рр. спостерігається зростання видатків на охорону навколишнього природного середовища у зведеному бюджеті на 48,2 %, зокрема збільшення у державному до 80,7 % і зменшення у місцевому до 30,0 %. У 2022 р. величина надходжень до місцевих бюджетів скоротилася на 82,6 %, порівнюючи з 2021 р., державного бюджету – на 52,5 %, зведеного бюджету – на 56,7 %.

Таблиця 2

**Видатки України на охорону навколишнього природного середовища  
за функціональною класифікацією, млн грн\***

Рік	Вид бюджету	Видатки на запобігання забрудненню навколишнього природного середовища та ліквідацію його наслідків	Видатки на збереження природно-заповідного фонду	Видатки на фундаментальні та прикладні дослідження і розроблення у сфері охорони навколишнього природного середовища	Видатки на іншу діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища
2015	Державний	3331,5	53,9	81,3	586,2
	Місцевий	963,6	59,5	–	453,6
	Зведений	4295,1	113,4	81,3	1039,8
2016	Державний	4054,8	209,6	84,8	422,5
	Місцевий	1179,8	49,7	–	254,4
	Зведений	5234,5	259,3	84,8	676,8
2017	Державний	3651,1	361,6	104,3	622,8
	Місцевий	1813,6	66,6	–	729,0
	Зведений	5464,8	428,3	104,3	1351,9
2018	Державний	3660,8	420,0	130,4	1029,9
	Місцевий	1519,4	39,1	–	1442,2
	Зведений	5180,2	459,2	130,4	2472,1
2019	Державний	4774,1	501,6	197,4	842,9
	Місцевий	1559,3	52,3	–	1801,7
	Зведений	6333,5	554,0	197,4	2644,7
2020	Державний	5416	549,7	167,5	503,5
	Місцевий	1091,9	64,7	–	1263,1
	Зведений	6507,9	614,4	167,5	1766,6
2021	Державний	6616,0	837,9	121,0	625,1
	Місцевий	1062,9	100,6	–	1256,7
	Зведений	7679,0	938,6	121,0	1881,9
2022	Державний	3143,8	857,8	202,0	510,3
	Місцевий	184,7	56,4	–	271,3
	Зведений	3328,5	914,3	202,0	781,7
2023 (прогноз)	Державний	3087,8	782,9	105,1	458,8
	Місцевий	184,8	50,5	–	524,4
	Зведений	3272,6	833,4	105,1	983,3

Примітка. \*Побудовано автором за даними офіційного сайту Міністерства фінансів України

Для оцінки ефективності державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища було проведено аналіз залежності викидів забруднюючих речовин від обсягу витрат на екологічну охорону, інвестицій у цю сферу та надходжень від екологічного податку. Для досліджень було обрано показник якості атмосферного повітря та пов'язані з ним витрати і доходи (табл. 3). Встановлено, що викиди в атмосферу можуть регулюватися залежно від дій господарюючих суб'єктів та населення загалом. Вибірка для статистики базувалася на даних Державної служби статистики України та офіційного

порталу Open budget. Аналіз зосереджено на періоді з 2015 по 2020 р. Перед 2015 р. дані не розглядалися через їх часткову застарілість і складність порівняння внаслідок початку російської агресії у 2014 р. Статистичні дані за 2021 р. відсутні, а дані за 2022 р. визнано нерелевантними через повномасштабне вторгнення росії, яке вплинуло на політику в екологічній галузі. Таким чином, модель визначення факторів впливу базується на даних 2015–2020 рр.

Таблиця 3

**Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря,  
видатків та інвестицій на його охорону  
та надходжень від екологічного податку в Україні\***

Рік	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (y)	Видатки на охорону атмосферного повітря, млн грн (x1)	Інвестиції в охорону атмосферного повітря та захист клімату, млн грн (x2)	Надходження від екологічного податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря, млн грн (x3)
2015	4521,3	62,7	58,7	48,9
2016	4686,6	62,2	88,5	110,7
2017	4230,6	70,1	86,9	85,4
2018	4121,2	90,2	109,1	80,3
2019	4108,3	102,4	147,7	124,7
2020	3675,3	77,2	181,7	98,9

Примітка. \*Побудовано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України

Рівняння лінійної регресії можна представити у такому вигляді:

$$y = b_0 + b_1x_1. \quad (1)$$

За даними таблиці розраховано коефіцієнти лінійної регресії:  $b_0 = 4984,504$ ;  $b_1 = -6,78489$ . За критерієм Стьюдента встановлено, що коефіцієнт статистично значимий.

На основі лінійної моделі визначено прогнозовані обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря (табл. 4).

Таблиця 4

**Прогнозовані обсяги викидів забруднюючих речовин  
в атмосферне повітря\***

Рік	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (y)	Інвестиції в охорону атмосферного повітря та захист клімату, млн грн (x2)	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (y' прогнозоване значення)
2015	4521,3	58,7	4586,0
2016	4686,6	88,5	4384,3
2017	4230,6	86,9	4394,8
2018	4121,2	109,1	4244,5
2019	4108,3	147,7	3982,2
2020	3675,3	181,7	3751,5

Примітка. \*Розраховано за допомогою Microsoft Excel за даними офіційного сайту Державної служби статистики України

Встановлено, що обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря обернено пропорційні інвестиціям в охорону навколишнього природного середовища: чим більша сума інвестицій, тим менші викиди.

Оскільки Україна прагне стати членом Європейського Союзу, вважаємо за доцільне проведення подібного аналізу показників окремих країн-членів ЄС. Для дослідження обрано



Польщу й Румунію, які є країнами-сусідами України. Крім того, ці країни характеризуються різним рівнем економічного й соціального розвитку, що дозволяє оцінити політику у сфері навколишнього середовища за наявності диспропорційних екологічних можливостей. Додатковим і вагомим критерієм обрання цих країн для порівняння є той факт, що ці країни є лідерами серед країн ЄС за обсягом витрат на охорону навколишнього природного середовища у % до ВВП.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що отримані моделі є адекватними та можуть використовуватися для побудови майбутніх прогнозів викидів забруднюючих речовин.

Враховуючи ситуацію, яка склалася в Україні після початку повномасштабного вторгнення росії, запропоновано такі напрями розвитку фінансово-екологічної політики:

- здійснення післявоєнного відновлення екологічної ситуації на засадах сталого розвитку, орієнтуючись на Європейський зелений курс;
- реалізація триєдиного завдання: відновлення довкілля, мінімізація негативної зміни клімату та збалансоване використання ресурсів;
- розширення повноважень профільного міністерства з орієнтацією на стратегічні цілі державної політики в означеній сфері для посилення співпраці з міжнародними інституціями у вирішенні екологічних проблем;
- розроблення методичних рекомендацій за міжнародними стандартами для оцінки реального стану довкілля з її фінансовою інтерпретацією;
- здійснення реформування системи розподілу фінансів на екологічні цілі через визначення конкретних пріоритетних напрямів і встановлення чітких обмежень щодо спрямування коштів;
- передбачення коштів у державному та місцевому бюджетах на здійснення природоохоронних заходів, враховуючи реальні потреби окремих регіонів.

У п'ятому розділі «**Інфраструктурне забезпечення фінансової політики природокористування**» запропоновано методичне забезпечення удосконалення функцій держави у регулюванні фінансової політики природокористування на місцевому рівні, визначено напрями імплементації інституційного забезпечення реалізації фінансової політики природокористування.

Для розроблення схем платежів за екосистемні послуги важливо встановити перелік критеріїв та індикаторів, а також визначити користь від екосистемних послуг, що надаються полезахисними лісосмугами. Проведено аналіз наявних доказів ефективності екосистемних послуг, які надають агролісомеліоративні екосистеми, та окреслено їхнє значення.

При виборі індикаторів платежів за екосистемні послуги необхідно враховувати особливості нормативно-правової бази, обсяги фінансових ресурсів, спрямованих на підтримку полезахисних лісових смуг у належному стані; характер і обсяги організаційної та інформаційної підтримки.

Чітке визначення індикаторів сприятиме прийняттю більш обґрунтованих рішень щодо механізму регулювання екосистемних послуг.

Теоретично екосистемні послуги можуть надаватися, але в реальних умовах існує ряд проблем щодо їх створення і надання. Проведений SWOT-аналіз (табл. 5) сприяє створенню систематизованого уявлення про поточний стан, під яким розуміється ставлення стейкхолдерів до екосистемних послуг. Плануючи розвиток системи платежів за екосистемні послуги, необхідно знати, який стан екосистемних послуг, яку схему податків на екосистемні послуги можна розвинути/змодельовати і як добре вона буде працювати.

Реалізація більшості екосистемних послуг має однакою загрозу – необізнаність користувачів з такою послугою і тим, як вона може працювати. Лише підвищивши обізнаність про те, як працюють екосистемні послуги, через наведення прикладів їхньої важливості для ведення сільського господарства громаді можна показати, що надходження від платежів використовуються для підтримання екосистемних послуг у належному стані. Багато сільсько-

господарських товаровиробників переходять від збереження полезахисних лісових смуг до інших технологій, серед яких no-till, хімічний обробіток ґрунту, снігозатримання тощо.

Таблиця 5

**SWOT-аналіз екосистемних послуг,  
що надаються полезахисними лісовими смугами\***

Перелік екосистемних послуг	Сильні сторони	Можливості	Слабкі сторони	Загрози
<b>Вологість ґрунту</b>	Прозорий і зрозумілий механізм дії	Підвищення вологості ґрунту	Дорогий у визначенні	Необізнаність користувачів
<b>Збільшення гумусу</b>	Прозорий і зрозумілий механізм дії	Збільшення гумусу	Дорогий у визначенні	Необізнаність користувачів
<b>Зменшення ерозії ґрунту</b>	Науково обґрунтовано	Збільшення обсягу виробництва с.-г. продукції з гектара площі	Необізнаність користувачів	Проблема «безбілетного пасажера»
<b>Забезпечення захисту берегової лінії</b>	Захист ґрунту	Захист від впливу солі, що переноситься вітром	Науково обґрунтовані докази	Проблема «безбілетного пасажера»
<b>Затримання великої кількості снігу</b>	Відносно легко виміряти	Рівень вологи в ґрунті	Необізнаність користувачів	Проблема «безбілетного пасажера»
<b>Забезпечення дровами, деревиною (похідними продуктами)</b>	Можливість практичної реалізації	Забезпечення лісоматеріалами	Необізнаність користувачів	Проблема «безбілетного пасажера»

Примітка. \*Розроблено автором

Будь-які платежі за екосистемні послуги ґрунтуються на готовності учасника процесу природокористування платити. Для подальшого впровадження схеми платежів за екосистемні послуги необхідно, щоб усі суб'єкти були активними та зацікавленими учасниками механізму плати за екосистемну послугу. Проблема «безбілетного пасажера» може стати на заваді успішному впровадженню платежів за екосистемні послуги (рис. 14).

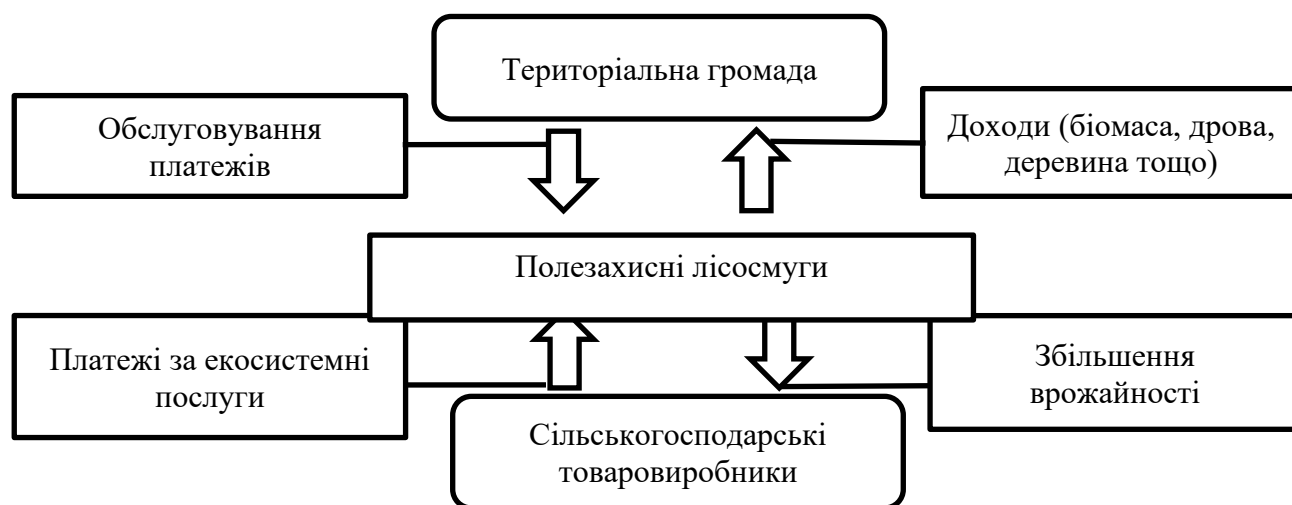


Рис. 14. Схема платежів за екосистемні послуги\*

Примітка. \*Адаптовано автором за методикою N. Jodha

Для розвитку фінансової політики природокористування в Україні необхідна систематизація досвіду розвинених країн світу та використання її результатів для розбудови власної інфраструктури інституційного забезпечення такої політики.

Інституційна структура екологічної політики в США є складною, з кількома основними державними установами на федеральному, штатному та місцевому рівнях. Інституційна структура екологічної політики в Європейському Союзі є унікальною через її наднаціональний характер, що передбачає координацію політик і нормативно-правових актів між державами-членами.

Інституційна структура екологічної політики в Україні визначається відповідними нормативно-правовими актами та відповідає вимогам і стандартам міжнародного права, зокрема в межах зобов'язань перед Європейським Союзом. В Україні за реалізацію екологічної політики, її функціонування та фінансову політику природокористування відповідають певні державні органи.

У табл. 6 наведено порівняння підходів до інституційного забезпечення фінансової політики природокористування різними структурами.

Таблиця 6

**Порівняльна характеристика інституційного забезпечення фінансової політики природокористування\***

<b>Країна / об'єднання країн</b>	<b>Ключові інституції</b>	<b>Фінансова політика</b>	<b>Рівень управління</b>
Сполучені Штати Америки	Агенція захисту довкілля (EPA), Департамент інтер'єру (DOI), Департамент сільського господарства Сполучених Штатів Америки (USDA)	Федеральний бюджет, гранти, програми фінансування	Федеральний, штату, місцевий
Європейський Союз	Європейська Комісія, Європейський Парламент і Рада ЄС, Європейське Агентство Охорони Довкілля	Бюджет ЄС, Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільської місцевості	Державний, держави-члени
Україна	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів, Державне агентство лісових ресурсів	Державний бюджет, місцеві бюджети, міжнародні донори та інвестиції	Державний, місцевий

Примітка. \*Розроблено автором

За останні п'ятнадцять років у значній кількості досліджень було наголошено на наявності й актуальності потенціалу гібридних форм співпраці, які об'єднують державні установи, ринки та громади. Виділяють основні три форми такої співпраці, що охоплюють координацію між державними установами та громадами, державно-приватне та приватно-соціальне партнерство. Такі форми співпраці, засновані на взаємодії між різними секторами, демонструють, що жодна сторона самостійно не може вирішити складні екологічні виклики. Залучення різних сторін дозволяє використовувати різні ресурси і знання для вирішення цих проблем, водночас підвищуючи ефективність використання природних ресурсів і сприяючи більш справедливому розподілу вигод від екологічних активів.

## ВИСНОВКИ

Фінансова політика природокористування спрямована на забезпечення сталого розвитку, збереження природних ресурсів та мінімізацію негативного впливу на навколишнє природне середовище. Ефективне фінансове регулювання у цій сфері сприяє раціональному використанню ресурсів та підтримці екологічного балансу для майбутніх поколінь. Фінансова політика природокористування також включає в себе стимули для впровадження екологічно чистих технологій та відновлювальних джерел енергії. Вона допомагає залучати інвестиції у проекти, що сприяють охороні довкілля та зменшенню викидів шкідливих речовин. Крім того, такі політики можуть підтримувати освіту та підвищення обізнаності населення щодо важливості відповідального ставлення до природних ресурсів.

1. У процесі дослідження визначено та концептуалізовано поняття «фінансова політика природокористування» як комплексний підхід до управління фінансовими ресурсами, спрямований на стале використання природи. У дисертації розглянуто це поняття як принципи та функції формування, розподілу та перерозподілу фінансів, що відбуваються на різних рівнях – від місцевого до міжнародного. Особлива увага приділяється специфіці процесів природокористування, які необхідно враховувати для забезпечення стійкого розвитку, екологічної рівноваги, соціальної справедливості, а також для ефективного реагування на екологічні зміни та природні катастрофи. Підкреслюється значення глибокого розуміння взаємозв'язку між фінансовою політикою та природокористуванням, що відкриває перспективи для розроблення нових фінансових інструментів і стратегій. Упровадження визначених правил сприятиме формуванню більш стійкої та адаптивної фінансової системи, що враховує як поточні, так і майбутні екологічні виклики.

2. Розроблено концептуальні засади парадигми фінансової політики природокористування, які базуються на обґрунтованій системі заходів, спрямованих на створення теоретико-методологічного базису для визначення та реалізації пріоритетних напрямів у сфері фінансової політики природокористування й екологічно орієнтованого економічного розвитку країни. Представлено наукові підходи до визначення фінансових пріоритетів, які обґрунтовані на сучасному науково-теоретичному базисі й дозволяють вибудувати фінансову політику, що більш повно відображає комплексність взаємодії між економікою, суспільством і природним середовищем. На відміну від сучасних підходів, які часто зосереджені на короткострокових економічних інтересах, запропоновані підходи покликані забезпечити довгострокову сталість і збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Вони визначають фінансові пріоритети, які сприяють зменшенню екологічного впливу, підтримці біорізноманіття та загальному поліпшенню якості життя.

3. Уточнено поняття та класифікацію видів фінансового потенціалу як комплексу наявних і потенційно мобілізованих фінансових ресурсів держави. З огляду на сучасні виклики у сфері природокористування, розширено розуміння процесів формування, розподілу, перерозподілу, використання, накопичення та збільшення фінансових активів для забезпечення сталого розвитку й екологічної стійкості.

Впровадження цього уточненого підходу сприяє формулюванню фінансової стратегії держави з акцентом на екологічну відповідальність і стійкість, що дає змогу створити більш ефективну й адаптивну систему управління фінансовими ресурсами. Запропоновано фундаментальні вихідні точки для розроблення політики, що відповідає сучасним екологічним і соціальним потребам суспільства, та водночас забезпечує ефективне використання фінансових ресурсів держави.

4. Проведено детальну систематизацію чинників, що впливають на природокористування, яка обумовила виокремлення сутнісно-типологічних груп, що лежать в основі цілісного механізму фінансової політики. Таке уточнення поряд з виявленими зв'язками між різними елементами фінансової системи та природокористуванням сприяє ефективнішій реалізації визначених цілей сталого розвитку.

На основі розробленого підходу забезпечується прийняття більш виважених та обґрунтованих рішень, які сприятимуть сталості й екологічній безпеці на національному рівні. Окрім того, такий підхід забезпечує інструментарій для визначення пріоритетів і розроблення довгострокових стратегій, що є ключовим для відповідального та збалансованого використання природних ресурсів.

5. Досліджено і систематизовано взаємозв'язки між особливостями природокористування та фінансовою політикою в Україні, підсумком чого стали обґрунтування та структуризація особливостей застосування фінансових інструментів природокористування з розподілом на державному та місцеві рівнях. Це становить теоретико-методичну основу для планування фінансових інструментів регулювання природокористування на визначених рівнях та допомагає визначити найбільш ефективні напрями їх використання.

Візуалізація цих структур і процесів обумовлює чітке розуміння того, як фінансова політика може бути оптимізована для підтримки сталого використання природних ресурсів, забезпечуючи при цьому економічне зростання і соціальний розвиток. За допомогою такого підходу здійснюється оптимальна оцінка поточних і майбутніх потреб та адаптація фінансової стратегії природокористування.

6. Систематизовано найвагоміші виклики у сфері природокористування, від яких безпосередньо залежить вдосконалення теоретико-методичного інструментарію фінансової політики природокористування. Застосований еволюційний підхід дав змогу виявити глибинні зв'язки між змінами у природному середовищі та необхідністю адаптації фінансової політики таким чином, щоб вона адекватно відповідала на екологічні та соціально-економічні виклики сучасності. Це стало основою для розроблення конкретних рекомендацій для політичних і фінансових інституцій України щодо фінансової політики природокористування.

7. Розширено наукове розуміння стратегічних пріоритетів розвитку інвестиційного забезпечення сталого розвитку через удосконалення наукових підходів до їх визначення. Запропоновані пріоритети підкреслюють комплексність підходу до інвестиційного забезпечення сталого розвитку, враховуючи потребу в збалансованому використанні природних ресурсів і підтриманні їх належної якості.

Це може сприяти підвищенню ефективності фінансової політики природокористування, дозволяючи їй бути більш пристосованою до змінних умов і викликів, з якими стикається суспільство у сфері природокористування. Застосування цих науково-теоретичних обґрунтувань забезпечить покращення управління природокористуванням, а також стимулюватиме залучення інвестицій в охорону довкілля та використання природних ресурсів. Запропоновано підходи до формування пріоритетів, що становлять значний вклад у теорію сталого розвитку і надають практичний інструментарій для політичних рішень у сфері фінансової політики природокористування. Вони спрямовані на забезпечення збалансованої взаємодії між економічним розвитком та екологічним благополуччям, що є важливим для майбутнього України і світової спільноти загалом.

Це уточнення має важливе значення для розроблення ефективних підходів до післявоєнної відбудови, особливо в контексті екологічних викликів та сталого розвитку. Використання матеріалів плану повоєнної відбудови забезпечує цільову реалізацію інвестицій у критично важливі сфери природокористування, що є ключовим для відновлення економічної стабільності й екологічної безпеки країни за умови обмеженості ресурсів.

Подальше формування практичних засад відбудови на основі цих стратегічних пріоритетів дозволить Україні не просто відновити, а й втілити передові практики сталого розвитку. Такий підхід сприятиме створенню міцної основи для довгострокового розвитку, що враховує потреби природного середовища та сприяє відповідальному використанню природних ресурсів.

8. Реалізація запропонованих методичних рекомендацій щодо впровадження принципів фінансової політики природокористування сприятиме ефективнішому фінансуванню сектору природокористування і забезпечуватиме чітку відповідність між екологічними потребами суспільства і бізнесу та фінансовою підтримкою з боку держави. Подальше втілення

цих рекомендацій дасть змогу Україні досягти балансу між збереженням природних ресурсів і задоволенням потреб суспільства та бізнесу в умовах обмежених ресурсів, що є ключовим для сталого розвитку країни.

9. Запропоновано підходи до класифікації фінансових інструментів регулювання природокористування на основі побудови матриці. Виділено класифікаційну ознаку «за характером впливу на формування фінансової політики природокористування», яка може бути теоретико-методологічною основою формування фінансової політики природокористування, забезпечуючи необхідність цільового використання інструментарію з урахуванням конкретних цілей і завдань сталого розвитку.

Обґрунтовано, що адаптація цих інструментів до специфіки українського контексту природокористування дозволяє забезпечити їх ефективність і спрямованість на досягнення стратегічних цілей: збереження біорізноманіття, раціональне використання природних ресурсів і запобігання екологічним ризикам. Встановлено, що застосування доповненої класифікації у процесах планування та прийняття рішень на різних рівнях управління призведе до більш осмисленого та відповідального відношення до природних ресурсів, зміцнення фінансової стійкості у сфері природокористування, та, в кінцевому підсумку, підвищення якості життя населення.

10. Картографічний аналіз фінансового механізму природокористування підтвердив, що попри зниження загального обсягу бюджетних видатків на охорону навколишнього середовища, екологічних податків і ресурсних платежів пропорційна структура цих показників залишилася без змін. Це свідчить про стійкість і ефективність існуючих фінансових механізмів управління природними ресурсами. Збереження структури видатків і податків, незважаючи на зміни в загальному фінансуванні, вказує на наявність чіткої та послідовної фінансової стратегії, яка може адаптуватися до економічних викликів без втрати своєї ефективності в довгостроковій перспективі. Такий підхід має важливе значення для подальшого вдосконалення політики управління природними ресурсами та забезпечення їх сталого використання.

11. У процесі формалізації обґрунтування інвестиційної стратегії держави у сфері фінансування охорони навколишнього природного середовища через економіко-математичне моделювання виявлено залежності між величиною державних видатків на охорону природи, інвестиціями в цей напрям і надходженнями від екологічного податку. Результати моделювання доводять, що збільшення інвестицій та ефективне використання екологічних податків можуть значно знизити викиди забруднюючих речовин. Це дозволяє вдосконалити методичний інструментарій механізму інвестиційного забезпечення, забезпечуючи більш ефективне та цілеспрямоване фінансування сфери екології. Такий підхід не тільки сприяє сталому розвитку довкілля, але й забезпечує державу надійним методичним фундаментом для розроблення та реалізації інвестиційних стратегій, які відповідають сучасним викликам і потребам охорони навколишнього середовища.

Таке удосконалення методичного інструментарію механізму інвестиційного забезпечення дозволяє не лише вирішувати поточні екологічні проблеми, а й прогнозувати майбутні тенденції, що ведуть до стійкого природокористування та відповідального ставлення до довкілля в контексті соціально-економічного розвитку країни.

12. За результатами проведеного дослідження встановлено, що обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря обернено пропорційні інвестиціям в охорону навколишнього природного середовища: чим більша сума інвестицій, тим менші викиди в Україні. Зокрема, доведено, що такі ж залежності існують і в країнах-сусідах: Польщі і Румунії.

13. Обґрунтовано необхідність розроблення механізму платежів за екосистемні послуги, який є фундаментальним для забезпечення сталого розвитку на локальному рівні. Сформульовано методичну інфраструктуру для проведення експерименту на території типового старостату, яка демонструє потенціал авторського підходу в практичному

застосуванні та підкреслює можливість його масштабування для вирішення конкретних екологічних і соціальних проблем громади.

Експериментальне впровадження такої системи платежів показало, що вона може ефективно збалансувати інтереси громад і бізнесу, сприяючи самоорганізації та створенню умов для ефективного використання природних ресурсів. Такий підхід веде до покращення екологічного стану територій, а також до економічного зростання за рахунок залучення інвестицій в екологічно відповідальні проекти. Візуалізація методології дозволяє наочно представити всі етапи процесу, що сприяє кращому розумінню та прийняттю цієї моделі всіма зацікавленими сторонами.

14. Здійснено порівняльний аналіз інституційної структури природокористування щодо використання фінансових інструментів у Європейському Союзі, Сполучених Штатах Америки та Україні. Систематизація цієї структури забезпечує ґрунтовну основу для залучення та адаптації найкращих практик розвинених країн у сфері фінансової політики природокористування.

Аналіз підходів, які використовуються в цих країнах, дає змогу Україні вивчити ефективні механізми впровадження фінансових інструментів і методи їх виконання, а також визначити потенційні напрями вдосконалення власної системи природоохоронної діяльності. Втілення цих знань і досвіду дозволить підвищити ефективність екологічного регулювання та управління, зміцнити правову та фінансову базу природоохоронної інфраструктури в Україні, сприяючи сталому розвитку та збереженню природних багатств країни.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### Статті у наукових виданнях,

#### включених до Переліку наукових фахових видань України

1. Лабенко О. М. Ефективність податкової системи України в контексті екологічного оподаткування. Біоресурси і природокористування. 2012. Т. 4. № 1–2. С. 144–148.

2. **Лабенко О. М.**, Мамчур Р. М. Необхідність планування і прогнозування податкових надходжень від сільськогосподарських товаровиробників. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького. Серія «Економічні науки». 2012. Т. 14. № 4 (54). С. 286–292. *(Здобувачем здійснено концептуальне обґрунтування необхідності податкового планування, проаналізовано статистичні дані та сформульовано рекомендації щодо податкового планування підприємством).*

3. Лабенко О. М. Фінансування проектів по відтворенню лісу. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2013. Вип. 181 (5). С. 137–144.

4. Лабенко О. М. Фінансування програм з охорони навколишнього природного середовища в Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». 2013. № 1. С. 29–32.

5. Лабенко О. М. Оцінка механізму оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 2 (6). С. 245–252.

6. Лабенко О. М. Важелі фінансового механізму у сфері природокористування. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2014. Вип. 200 (3). С. 200–205.

7. **Лабенко О. М.**, Золотар Ю. В. Агростраховання як фінансовий інструмент управління ризиками в сільськогосподарському виробництві. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2015. Вип. 222. С. 246–254. *(Здобувачем здійснено концептуальне обґрунтування ризиків у сільськогосподарському виробництві, ідентифіковано причини низького рівня добровільного агростраховання).*

8. Лабенко О. М. Оцінка інвестиційної діяльності задля збереження навколишнього природного середовища в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2016. Вип. 247. С. 189–195.

9. Лабенко О. М. Стимулювання сталого водокористування через обов'язкові платежі за екосистемні послуги. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2018. Вип. 284. С. 189–203.

10. Klymenko M., **Labenko O.** Socio-economic consequences and problem of labor taxation. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2018. Вип. 284. С. 248–258. *(Здобувачем здійснено обґрунтування впливу оподаткування праці на соціально економічний стан населення країни, надано рекомендації щодо зміни оподаткування праці в контексті з ресурсним оподаткуванням).*

11. Лабенко О. М. Бюджетно-податковий механізм регулювання природокористування. Світ фінансів. 2023. № 4 (77). С. 41–51.

12. Лабенко О. М. Проблеми раціонального природокористування в Україні. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Економічні науки». 2023. № 4. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/economic2023/4/8812>.

13. Лабенко О. М. Фінансовий фактор у проблемі збереження навколишнього природного середовища. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Т. 8. № 2. С. 96–101.

14. Лабенко О. М. Фінансове забезпечення сталого розвитку суспільства. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2023. Вип. 1 (63). С. 88–97.

15. Лабенко О. М. Аналіз фінансових методів регулювання природокористування в контексті гармонізації українських та європейських фінансових інструментів. Економіка, управління та адміністрування. 2023. № 3 (105). С. 166–170.

16. Лабенко О. М. Особливості фінансового механізму природокористування. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2023. Т. 3. № 35. С. 95–101.

17. Лабенко О. М. Принципи та основні інструменти фінансової політики природокористування. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2023. № 2 (34). С. 227–235.

18. **Лабенко О. М.**, Клименко М. В. Теоретико-методичні підходи до оцінки інвестицій в охорону навколишнього природного середовища. Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2023. № 4. С. 236–243. *(Здобувачем обґрунтовано методичні підходи до ефективності оцінки інвестицій в частині інвестицій в технології охорони навколишнього природного середовища).*

19. **Лабенко О. М.**, Сафоник О. В. Аналіз державної підтримки природоохоронних заходів: проблеми фінансування бюджетних програм. Modeling the development of the economic systems. 2023. № 4. С. 107–114. *(Здобувачем здійснено аналіз джерел літератури, виокремлено особливості природоохоронних заходів в Україні та сформульовано висновки).*

20. Лабенко О. М. Концептуальні підходи політики і механізмів природокористування. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2023. Вип. 2 (62). С. 123–128.

**Статті у періодичних наукових виданнях,  
включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України  
та/або у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних  
Web of Science Core Collection та/або Scopus**

21. **Labenko O.**, Sobchenko T., Hutsol T., Cupiał M., Mudryk K., Kocira A., Pavlenko-Didur K., Klymenko O., Neuberger P. Project Environment and Outlook within the Scope of Technologically Integrated European Green Deal in EU and Ukraine. Sustainability. 2022. No. 14.



14:8759. URL: <https://doi.org/10.3390/su14148759>. *(Здобувачем виокремлено концепцію технологій у реалізації політики Green Deal та сформульовано методологію дослідження).*

22. Kostornoi S., Yatsukh O., Tsap V., Demchenko I., Zakharova N., Klymenko M., **Labenko O.**, Baranovska V., Daniel Z., Tomaszewska-Górecka W. Tax Burden of Agricultural Enterprises in Ukraine. *Agricultural Engineering*. 2021. Vol. 25. No. 1. P. 157–169. *(Здобувачем виокремлено особливості формування спеціального режиму оподаткування сільськогосподарської діяльності в Україні та сформовано висновки).*

23. Kovalenko N., Hutsol T., **Labenko O.**, Glowacki S., Sorokin D. Ecological and economical substiation of production of hydrogen. *Environment, Technology, Resources*. 2021. Vol. 1. P. 127–131. *(Здобувачем виокремлено особливості податкового регулювання енергоощадних виробництв).*

24. Kovalenko V., Kovalenko N., **Labenko O.**, Faichuk O., Faichuk O. Bioenergy sustainable development: Achieving the balance between social and economic aspects. *E3S Web of Conferences*. 2020. Vol. 154. No. 07008. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202015407008> *(Здобувачем виокремлено економічні аспекти які формуються під впливом політики сталого розвитку).*

25. Kuzmenko S., Perederiy N., **Labenko O.** Market trends of oilseeds production in Ukraine. *International Scientific Days 2016. The Agri-Food Value Chain: Challenges for Natural Resources Management and Society*. 2016. URL: <http://dx.doi.org/10.15414/isd2016.s1.04> *(Здобувачем виокремлено особливості та екологічні аспекти, що сприяли розвитку ринку олійних культур в Україні).*

26. Labenko O. Mitigation a harmful effects of livestock on the environment in Ukraine. *Economics of Agriculture*. 2014. No. 1 (61). P. 139–148.

#### Тези наукових доповідей

27. Лабенко О. М. Справедливість оподаткування в рамках реалізації еколого-трудової податкової реформи. Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації. Секція 4: Фінансово-кредитна система: проблеми та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чортків, 26–27 квітня 2012 року: тези доповіді. Чортків, 2012. С. 453–455.

28. Лабенко О. М. Регулювання впливу агровиробництва на екосистему за допомогою платежів за екосистемні послуги. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 13–14 вересня 2018 року: тези доповіді. Київ, 2018. С. 76–77.

29. Лабенко О. М. Кліматична нейтральність ЄС через податкові ініціативи та декарбонізацію сільського господарства. Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: Міжнародна науково-практична конференція, секція 1: Біоекономіка і соціальні виклики у формуванні продовольчої безпеки та якості життя, м. Київ, 25 травня 2023 року: тези доповіді. Київ, 2023. С. 181–183.

30. **Лабенко О. М.**, Мельник Т. І. Європейська система торгівлі викидами: перспективи та можливості для України. Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: порядок денний для України: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15 грудня 2023 року: тези доповіді. Львів-Торунь, 2023. С. 155–158. *(Здобувачем здійснено сутнісну характеристику економічного механізму торгівлі лімітами на шкідливі викиди та сформульовано висновки).*

#### АНОТАЦІЯ

**Лабенко О. М. Формування фінансової політики природокористування в Україні.**

На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук з наукової спеціальності 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2024.

Один із підходів до економічного розвитку минулого століття розглядає природу як джерело невичерпних ресурсів і місце для відходів, незважаючи на обмеженість цих ресурсів. Визначено, що така модель передбачає основними стримуючими чинниками економічного розвитку лише капітал і працю. Проте з розвитком науково-технічного прогресу, який вирішував деякі екологічні проблеми, але водночас породжував нові, з'явилася потреба у більш гармонійному поєднанні розвитку суспільства й навколишнього природного середовища. Сучасні підходи передбачають пошук економічно ефективних і екологічно сталих альтернатив у виробництві, споживанні й охороні природи.

Обґрунтовано систему принципів, на яких має базуватися фінансова політика природокористування, що забезпечують сталий розвиток, екологічну збалансованість та ефективне використання ресурсів. Ці принципи мають стимулювати раціональне використання ресурсів і підтримувати перехід до зеленої економіки через оподаткування транзакцій, які спричиняють забруднення.

Доведено, що фінансова політика природокористування має бути інтегрована з екологічною та енергетичною політиками, і враховувати фінансові ризики, пов'язані з втратами природних ресурсів.

Обґрунтовано необхідність інтеграції усіх фінансових потоків – державних, приватних, внутрішніх і міжнародних – для фінансування ефективної реалізації стратегій та проєктів, спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку.

Узагальнено пріоритети фінансової політики природокористування, серед яких: ефективна система оподаткування; розроблення фінансових механізмів; встановлення стандартів і нормативів; підтримка інноваційних технологій; прозорість та участь громадськості. Встановлено, що саме ці пріоритети сприяють збалансованому розвитку та збереженню природи для майбутніх поколінь.

Доведено, що фінансовий потенціал країни важливий для забезпечення екологічної стійкості та благополуччя суспільства та задля забезпечення у контексті досягнення цілей сталого розвитку. Для країни це означає сукупність наявних і мобілізованих фінансових ресурсів, які формуються з внутрішніх і зовнішніх джерел, за рахунок яких фінансуються спеціальні заходи для збереження та відновлення природних ресурсів, розвитку екологічно чистих технологій та екологічних проєктів.

Визначено, що фінансовий потенціал є здатністю держави мобілізувати, розмістити й ефективно використовувати фінансові ресурси для досягнення цілей сталого розвитку та відповідної екологічної політики. Оптимальне використання фінансових ресурсів і реалізація ефективної фінансової політики стають ключовими завданнями для забезпечення екологічної стійкості та благополуччя суспільства.

Обґрунтовано чинники, що сприяють стратегічному плануванню та фінансуванню природокористування, розкривають ключові аспекти, які впливають на успішність впровадження політики сталого розвитку. До таких чинників належать політичні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні та юридичні чинники, які спільно формують основу для розроблення стратегій і планів фінансування, спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку.

Систематизовано особливості природокористування, які мають вплив на фінансову політику, як-от: ресурсна база, економічні аспекти, соціальні виміри, екологічний контекст, юридичний та інституційний аспекти, технологічний прогрес.

Запропоновано концепцію фінансової політики природокористування, яка охоплює різноманітні інструменти та механізми для досягнення сталого розвитку і збереження природи. Така концепція передбачає злагоджену дію суб'єктів господарювання, держави та громадськості для максимізації результатів за збереження ресурсів і забезпечення розвитку суспільства й навколишнього середовища.

Запропоновано матрицю фінансових інструментів природокористування, що сприяє їх вибору для застосування на різних рівнях – від місцевого до міжнародного. Обґрунтовано

можливість адаптації цієї матриці до умов в Україні, що передбачає врахування національного законодавства, економічних особливостей та екологічних пріоритетів країни.

Запропоновано концепцію фінансової політики природокористування, яка враховує принципи, цілі, інструменти та механізми реалізації і відображається через основні компоненти цієї концепції – сталість, відповідальність та інтегрований підхід у фінансовому плануванні. Метою концепції є ефективне використання ресурсів, фінансування охорони довкілля та стимулювання сталого розвитку. Для її успішної реалізації необхідно створити інституційне середовище, здійснювати моніторинг та оцінку, а також залучати громадськість.

Визначено завдання для вдосконалення процесу регулювання податкових відносин у природокористуванні на концептуальному та методологічному рівнях. На концептуальному рівні розроблено визначення стратегічних видів природних ресурсів, розкрито роль держави у цьому процесі та запропоновано концепцію режиму ресурсокористування. На методологічному рівні розроблено класифікацію типів податків, систематизацію економічних відносин щодо природокористування, класифікацію суб'єктів відносин, визначено напрями та механізми державного регулювання, а також обґрунтовано розміри податкових платежів і їх цільового використання.

Дослідження показало тенденцію до збільшення видатків на охорону навколишнього природного середовища в Україні, що сформувалася впродовж 2018–2022 рр. Сума таких видатків зросла у 2,5 раза, що свідчить про перевищення її зростання над рівнем інфляції.

За результатами проведеного дослідження методом кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що в Україні обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря обернено пропорційно залежать від інвестицій у цей напрям: чим більша сума інвестицій, тим менші викиди. Проведено порівняльний аналіз із застосуванням методу кореляційно-регресійного аналізу показників сусідніх країн-членів ЄС – Польщі й Румунії.

Розроблено методичну основу механізму функціонування платежу за поєзакисні лісосмуги як екосистемної послуги, що сприятиме збільшенню фінансування природоохоронних заходів і посиленню відповідальності громадян за збереження навколишнього природного середовища через свою безпосередню участь у фінансуванні природоохоронних заходів. Саме модель екосистемних платежів дасть змогу їхнім власникам і зацікавленим сторонам отримувати вигоди, необхідні для збереження екосистемних послуг.

Здійснено порівняння підходів до фінансування заходів з охорони довкілля в різних країнах, для чого було сформовано матрицю, яка узагальнює такі підходи у трьох країнах: Сполучених Штатах Америки, Європейському Союзі та Україні. У матриці наведено інформацію про ключові інституції, відповідальних за природокористування, джерела фінансування та рівні управління, на яких реалізується політика охорони довкілля. Таке порівняння дає змогу ідентифікувати прогалини в інституційному забезпеченні реалізації фінансової політики природокористування.

**Ключові слова:** фінансова політика, природокористування, сталий розвиток, податкова політика, бюджетна політика, фінансовий механізм, фінансові інструменти, політика природокористування, екологічне оподаткування, інвестиції, зелена економіка, платежі за екосистемні послуги, інфраструктура природокористування, функції фінансової політики природокористування, принципи фінансової політики природокористування.

## ABSTRACT

**Labenko O. M. Development of financial policy of environmental management in Ukraine.** The manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Economics, specialty 08.00.08 «Money, Finance and Credit». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2024.

One of the approaches to economic development of the last century considers nature as a source of inexhaustible resources and a place for waste, without paying attention to the limitations of these resources. It was determined that such a model assumes that only capital and labor are the main restraining factors of economic development. However, with the development

of scientific and technical progress, which solved some environmental problems, while generating new ones, there was a need for a more harmonious combination of the development of society and the natural environment. Modern approaches include the search for cost-effective and environmentally sustainable alternatives in production, consumption, and nature conservation.

The system of principles on which the financial policy of nature management should be based, which ensure sustainable development, ecological balance and efficient use of resources, has been substantiated. These principles should stimulate the rational use of resources and support the transition to a green economy by taxing transactions that cause pollution.

It has been proven that the financial policy of nature management should be integrated with environmental and energy policies and take into account the financial risks associated with the loss of natural resources.

The necessity of integration of all kinds of financial flows (state, private, domestic and international) to finance the effective implementation of strategies and projects aimed at achieving the goals of sustainable development has been confirmed.

The priorities of the financial policy of nature management are summarized: an effective taxation system; development of financial mechanisms; establishment of standards and regulations; support of innovative technologies; transparency and public participation. Selected priorities contribute to balanced development and preservation of nature for generations to come.

It has been proven that the country's financial potential is important for ensuring environmental sustainability and the well-being of society in the context of achieving the goals of sustainable development. For the country, this means a set of available and allocated financial resources, which are obtained from internal and external sources, at the expense of which special measures are financed for the preservation and restoration of natural resources, the development of environmentally friendly technologies and ecological projects.

Financial potential was defined as the state's ability to mobilize, deploy and use financial resources effectively to achieve the goals of sustainable development and appropriate environmental policy. The optimal use of financial resources and the implementation of an effective financial policy are becoming key tasks for ensuring environmental sustainability and the well-being of society.

The factors contributing to the strategic planning and financing of nature management are substantiated and reveal the key aspects that affect the success of the implementation of the sustainable development policy. Political, economic, social, technological, environmental, and legal factors together form the basis for the development of financing strategies and plans aimed at achieving the goals of sustainable development.

The study systematizes the features of nature management that have an impact on financial policy, such as the resource base, economic aspects, social dimensions, ecological context, legal and institutional aspects, technological progress.

The concept of financial policy of nature management is proposed, which includes various tools and mechanisms for achieving sustainable development and nature conservation. Such a concept presupposes a coordinated action of business entities, the state, and the public in order to maximize the results while preserving resources and ensuring the development of society and the environment.

A matrix of financial instruments of nature management is proposed, which facilitates their identification for use at various levels, from local to international. The possibility of adapting this matrix to the Ukrainian context, which involves taking into account the national legislation, economic features and environmental priorities of the country, is substantiated.

The concept of the financial policy of nature management, which takes into account the principles, goals, tools and mechanisms of implementation and the main components of this concept include sustainability, responsibility and an integrated approach to financial planning. The purpose of the concept is efficient use of resources, financing of environmental protection and stimulation of sustainable development. For its successful implementation, it is necessary to create an institutional environment, perform monitoring and evaluation and ensure the participation of general public.

Tasks for improving the process of regulating tax relations in nature management at the conceptual and methodological levels are defined. At the conceptual level, the definition of the strategic types of natural resources, the explication of the role of the state and the development of concepts of the resource use regime have been developed. At the methodological level, the classification of the types of taxes, the systematization of economic relations regarding nature use, the classification of subjects of relations, the determination of the directions and mechanisms of state regulation, as well as the justification of the size of tax payments and their intended use have been developed.

The study has revealed a tendency to increase expenditures on environmental protection in Ukraine in comparison of 2018 to 2022, the amount of these expenditures had increased by 2.5 times, which indicates an increase faster than the inflation rate.

According to the results of the research conducted using the method of correlation-regression analysis, it has been established that in Ukraine, the volume of emissions of pollutants into the atmospheric air is inversely proportional to investments in this direction: the larger the number of investments, the lower the emissions. A comparative analysis was conducted using the method of correlation-regression analysis of the indicators of neighboring EU member states Poland and Romania.

The developed methodical basis of the mechanism of payment for field protection forest strips as an ecosystem service will contribute to the increase of financing of environmental protection measures and the strengthening of the responsibility of citizens for the preservation of the natural environment through their direct participation in the financing of environmental protection measures.

A comparison of approaches to the financing of environmental protection measures in different countries has been carried out on the basis of research that was determined through the presented matrix, which summarizes data from three examples: the United States of America, the European Union and Ukraine. It includes key institutions responsible for nature management, sources of funding and levels of management at which environmental protection policy is implemented. This comparative analysis makes it possible to identify gaps in the institutional support for the implementation of the financial policy of nature management.

**Key words:** financial policy, nature management, sustainable development, tax policy, budget policy, financial mechanism, financial instruments, nature management policy, environmental taxation, investments, green economy, payments for ecosystem services, nature management infrastructure, functions of financial policy of nature management, principles of financial policy of nature management.